

1. POPULAČNÍ VÝVOJ V ČESKÉ REPUBLICE

Osmdesátá léta byla posledním kalendářním desetiletím, ve kterém území České republiky bylo součástí československého státu. Uzavřela tím historickou etapu, která bude v budoucnu vnímána jako "období Československa". V tomto sedmdesátiletém období se vedle sebe vyvíjely dvě národní populace, jejichž demografické charakteristiky se vyznačovaly svými specifiky, odlišnostmi i některými shodnými rysy.

Vývoj počtu obyvatel

Období datum sčítání	Počet obyvatel			Počet obyvatel na 1 km ²		
	ČSFR	ČR	SR	ČSFR	ČR	SR
Odhady						
4. až 6. století	500 000	350 000	150 000	4	4	3
Kolem roku 1000	1 500 000	1 100 000	400 000	12	14	8
Konec 12. století	1 500 000	1 100 000	400 000	12	14	8
Začátek 15. století	3 000 000	2 300 000	700 000	23	29	14
Začátek 17. století	4 000 000	3 000 000	1 000 000	31	38	20
Polovina 17. století	3 000 000	2 000 000	1 000 000	23	25	20
1705 - 1720	3 400 000	2 400 000	1 000 000	27	30	20
1754	4 820 000	3 360 000	1 460 000	38	43	30
1787	6 300 000	4 355 000	1 945 000	45	55	40
1840	8 724 000	6 369 000	2 355 000	68	81	48
1850	9 203 000	6 792 000	2 411 000	72	86	49
1860	9 656 000	7 256 000	2 400 000	76	92	49
Sčítání lidu						
31.12.1869	10 099 041	7 617 230	2 481 811	79	97	51
31.12.1880	10 699 534	8 222 013	2 477 521	84	104	51
31.12.1890	11 260 601	8 665 421	2 595 180	88	110	53
31.12.1900	12 155 139	9 372 214	2 782 925	95	119	57
31.12.1910	12 995 294	10 078 637	2 916 657	102	128	60
15.2.1921	13 003 446	10 009 587	2 993 859	102	127	61
1.12.1930	13 998 497	10 674 386	3 324 111	109	135	68
1.3.1950	12 338 450	8 896 133	3 442 317	97	113	70
1.3.1961	13 745 577	9 571 531	4 174 046	107	121	85
1.12.1970	14 344 987	9 807 697	4 537 290	112	124	93
1.11.1980	15 283 095	10 291 927	4 991 168	119	130	102
3.3.1991	15 576 550	10 302 215	5 274 335	122	131	108

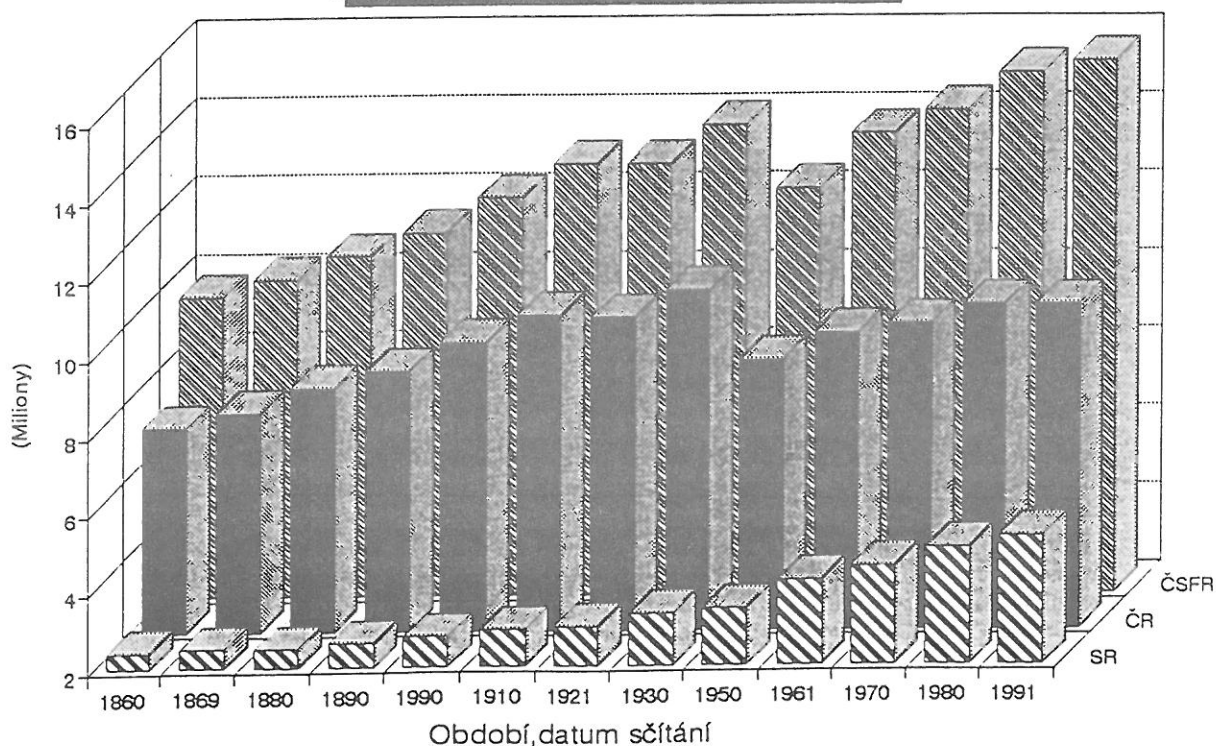
Pramen: Demografická příručka, Statistická knižnice, FSÚ, Praha 1982
Údaje přepočteny na dnešní územní strukturu.

Sčítání lidu *k 3.březnu 1991* zjistilo v České republice **10 302 215 trvale bydlících obyvatel**. Ve srovnání s předchozím sčítáním v roce 1980 byl počet obyvatel České republiky v roce 1991 jen o 10 tisíc vyšší. Celý přírůstek obyvatelstva tvořili muži, kterých přibýlo

Sčítání lidu, domů a bytů

necelých 12 tisíc, zatímco 1,5 tisíce žen ubylo. Obyvatelstvo zestárlo. Ubyly děti, přibyli obyvatelé v poproduktivním věku. Přesto podíl dětské složky obyvatelstva (21,0 % ve sčítání lidu 1991, 23 % v roce 1980) převyšuje evropský průměr; z velkých západoevropských zemí činí tento podíl např. v Británii 19,1%, ve Francii 20,0 %, ve Španělsku 18,7, % v Itálii 16,3 % a v SRN 16,0 %). Také podíl obyvatel ve věku 65 let a vyšším je v České republice zatím hluboko pod evropským průměrem. Podle sčítání lidu 1991 činil 12,5 % (v roce 1980 to bylo 13,3%), zatímco např. ve Francii přibližně ve stejné době to bylo 14,3 %, v Itálii 14,8 %, v Rakousku a Belgii 15,2 %, v SRN 15,3% v Británii 15,7 % a ve Švédsku 17,7 %. V dočasném snížení podílu starých osob se projevil zejména vliv nízké natality za první světové války, jejich menší zastoupení proti jiným zemím je však způsobeno i vyšší úmrtností obyvatelstva ČR ve středním věku.

Vývoj počtu obyvatel v letech 1860 - 1991

Porovnání základních výsledků sčítání lidu 1980 a 1991

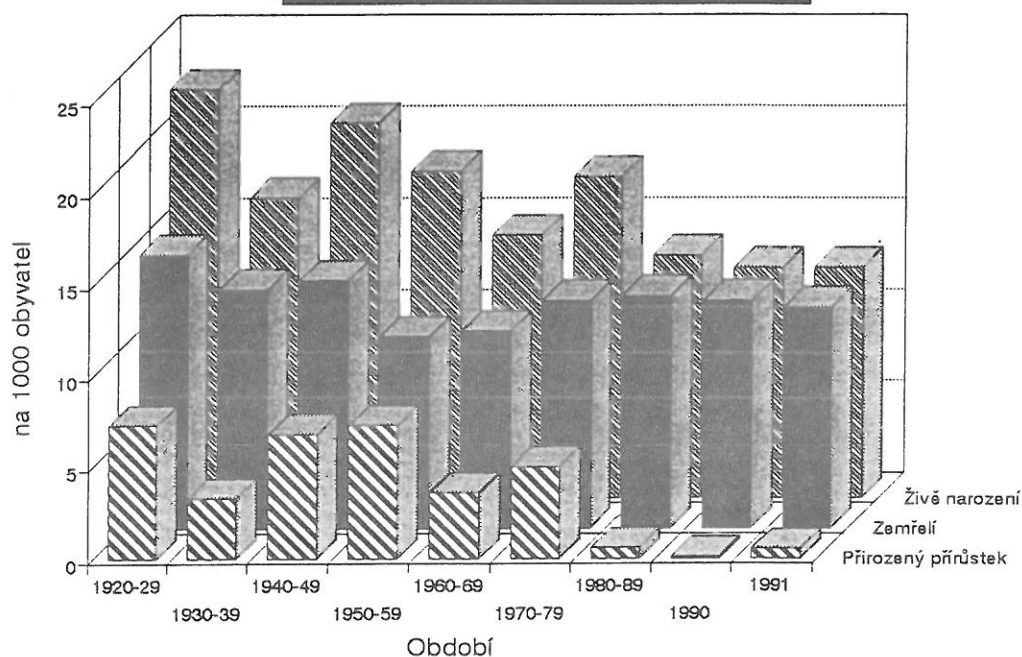
Sčítání lidu	Obyvatelstvo celkem	v tom		Obyvatelé ve věku		
		muži	ženy	0-14 let	muži 15-59 ženy 15-54	muži 60 a více ženy 55 a více
1980	10 291 927	4 988 095	5 303 832	2 412 015	5 797 235	2 082 677
1991	10 302 215	4 999 935	5 302 280	2 164 436	6 027 729	2 110 050
rozdíl	10 288	11 840	-1 552	-247 579	230 494	27 373

Přírůstek 10 tisíc obyvatel za 11 let, tedy v průměru necelých 1 tisíc ročně, vypovídá o stagnaci. České země po celou dobu statistického sledování populačních procesů patřily k územím, jejichž obyvatelstvo plynule mírně vzrůstá. Výjimkou bylo období bezprostředně po druhé světové válce, kdy po odsunu Němců se počet obyvatel českých zemí snížil na stav z konce devatenáctého století.

V roce 1950 překročil počet obyvatel dnešní České republiky 9 milionů (poprvé to bylo již v roce 1894), v roce 1974 10 milionů (poprvé v roce 1908). Tempo populačního přírůstku České republiky se zpomaluje. Se stagnací přírůstku obyvatelstva souvisí populační stárnutí. Zatím se projevilo pouze v úbytku dětí do 14 let; podíl obyvatelstva v poproduktivním věku zatím vzrostl nepatrně. To však je jen důsledek přechodně nižšího počtu osob ve vyšších věkových skupinách poproduktivního věku (narozených za 1. světové války) a již v průběhu devadesátých let absolutní počet i relativní podíl nejstarší věkové skupiny podstatně vzroste.

V období 1980 - 1991 téměř všechny základní ukazatele přirozené měny v České republice dosáhly ve srovnání s předchozími desetiletími buď absolutně nejvyšších nebo absolutně nejnižších hodnot. Osmdesátá léta byla obdobím s nejnižší sňatečností, nejvyšší rozvodovostí, nejnižší porodností, nejvyšší potratovostí, nejnižší kojeneckou úmrtností a nejmenším přirozeným přírůstkem.

Pohyb obyvatelstva ČR v letech 1920 - 1991

Základní ukazatele populačního vývoje České republiky v letech 1920 - 1990

Období	Sňatky	Rozvody	Živě narození	Zemřelí	Přirozený přírůstek
	na 1000 obyvatel				
1920-29	10,4	0,45	22,3	15,0	7,3
1930-39	8,9	0,58	16,4	13,1	3,3
1940-49	9,3	0,86	20,5	13,6	6,9
1950-59	8,2	1,26	17,8	10,5	7,3
1960-69	8,4	1,64	14,4	10,8	3,6
1970-79	9,0	2,47	17,5	12,5	5,0
1980-89	7,8	2,86	13,3	12,7	0,6
1990	8,8	3,09	12,6	12,5	0,1

Pramen: údaje demografické statistiky. (Data za desetiletá období jsou průměry ročních hodnot).

Zvolená desetiletá období nejsou ovšem z demografického hlediska homogenní. Platí to zejména o čtyřicátých letech, slučujících období tzv. Protektorátu s prvními poválečnými lety. Nestejnorodá jsou i dvacátá léta (s výjimečně vysokou sňatečností a porodností na jejich začátku kompenzující léta první světové války), třicátá léta (s populační depresí v jejich druhé polovině), padesátá léta (vysoká porodnost na jejich začátku vystřídána prudkým poklesem po legalizaci umělého přerušování těhotenství), šedesátá léta (se značnými výkyvy porodnosti) a sedmdesátá léta (s vlnou vysoké porodnosti).

Základním zdrojem dlouhodobého růstu obyvatelstva České republiky je *přirozený přírůstek*. V osmdesátých letech klesl sice na nepatrnou úroveň, zůstal však konstantní a v žádném roce nebyl počet živě narozených dětí nižší než počet zemřelých osob.

Demografická statistika v České republice velmi přesně zachycuje všechny události přirozeného pohybu: sňatky, rozvody, narozené, potraty, úmrtí. Statistické údaje o těchto jevech ve svých kombinacích vytvářejí plastický obraz populačního vývoje, nepřímo odrážejícího politické, ekonomické a sociální změny důležitých dějinných etap.

Populační vývoj v České republice v osmdesátých letech byl charakterizován poklesem porodnosti, růstem potratovosti a rozvodovosti, pokračoval, ve srovnání s jinými zeměmi však pomaleji, proces dlouhodobého poklesu úmrtnosti a prodlužování střední délky života. Do plodného věku vstoupily slabší populační ročníky mladých žen, narozených v šedesátých letech.

● **SŇATKY:** Hrubá míra sňatečností (počet sňatků na 1000 obyvatel) s výjimkou roku 1990 byla sice nižší než v předchozích desetiletích (vlivem slabých populačních ročníků, jejichž příslušníci do sňatkového věku dospívali), zůstala však vyšší než ve většině jiných evropských zemí.

Manželství v České republice je na rozdíl od těchto zemí nadále naprosto převažující formou partnerského soužití mladých lidí. Počet mladých manželství a jejich volba počtu dětí je proto pro reprodukci obyvatelstva ČR rozhodující. Mezi sčítáními lidu 1980 a 1991 však podíl ženatých mužů a vdaných žen - tj. podíl manželských párů - v obyvatelstvu klesl.

Sčítání lidu, domů a bytů

Struktura obyvatelstva České republiky podle rodinného stavu podle výsledků sčítání lidu 1980 a 1991 v %

Rodinný stav	1980		1991	
	muži	ženy	muži	ženy
svobodní	22,8	14,2	25,0	15,7
ženatí, vdané	69,2	63,2	65,4	60,0
rozvedení(é)	4,4	5,7	6,2	7,8
ovdovělí (é)	3,5	16,9	3,3	16,4
nezjištěn	0,1	0,0	0,1	0,1
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Pokles podílu ženatých a vdaných se projevil i v mladých věkových skupinách, tj. ve věku maximální plodnosti. Tím se reprodukční základna relativně poněkud zúžila. I přes mírný pokles zůstává podíl ženatých mužů a vdaných žen v mladém věku vysoký, ve většině jiných evropských zemí zcela neobvyklý. Pokles byl způsoben pouze rostoucí rozvodovostí (jak je patrné i z růstu podílu rozvedených), nikoli odkládáním sňatků nebo dokonce odklonem od uzavírání formálních manželství.

Podíl ženatých mužů a vdaných žen ve věku 15-34 let podle výsledků sčítání lidu 1980 a 1991

Věková skupina	Podíl ženatých mužů v %		Podíl vdaných žen v %	
	1980	1991	1980	1991
15-19 let	1,2	1,5	8,3	7,2
20-24 let	32,1	32,0	67,4	61,5
25-29 let	72,9	67,8	85,2	81,6
30-34 let	83,1	77,4	87,0	83,8

Sňatky jsou v České republice časně, uzavírané relativně velmi mladými snoubenci a často pod tlakem těhotenství partnerky; přibližně třetina prvních dětí v manželství se rodí do devíti měsíců po sňatku. Období manželského soužití bez dítěte je proto zpravidla velmi krátké: alespoň jedno dítě má podle sčítání lidu 1991 polovina osmnáctiletých, tři čtvrtiny

krátké: alespoň jedno dítě má podle sčítání lidu 1991 polovina osmnáctiletých, tři čtvrtiny 21 letých a 90 % 25letých vdaných žen. Jen velmi málo je v České republice rozšířeno faktické soužití mladého muže a mladé ženy bez uzavření manželství.

Nejobvyklejší věk žen při prvním sňatku - necelých 20 let - je v České republice absolutně nejnižší v Evropě. V Německu, ve Francii, v Rakousku, v Itálii uzavírají svobodné nevěsty sňatky nejčastěji ve věku 25 let, v Nizozemsku 26, ve Švédsku a Švýcarsku 27 let. V těchto zemích je však často sňatkem potvrzeno někdy již několikaleté soužití předchozí.

Sňatky v České republice v letech 1980 až 1990

Rok	Počet sňatků	Index počtu sňatků k předchozímu roku
1980	78 343	92,8
1981	77 453	98,9
1982	76 978	99,4
1983	80 417	104,5
1984	81 714	101,6
1985	80 653	98,7
1986	81 638	101,2
1987	83 773	102,6
1988	81 458	97,2
1989	81 262	99,8
1990	90 953	111,9

Pramen: údaje demografické statistiky

Počet sňatků v roce 1990 byl nejvyšší od roku 1977, kdy byla pro sňatečnost podstatně příznivější věková struktura. Vyšší meziroční přírůstek sňatků byl v poválečném období zaznamenán pouze v roce 1956 proti roku 1955.

Je pravděpodobné, že tržní prostředí vyvolá trvalý pokles sňatečnosti na úroveň bližší západoevropským ukazatelům. Zatím však nejsou patrné známky širšího přejímání západoevropského a skandinávského modelu partnerského soužití bez uzavření manželství.

●**ROZVODY**: Rozvodovost v České republice pokračovala v osmdesátých letech v dlouhodobém růstu. V roce 1987 poprvé hrubá míra rozvodovosti dosáhla hranice 3,00, v letech 1989 a 1990 ji již překročila. Rozvodový index - počet rozvodů na 100 sňatků ve stejném roce - je trvale vysoko nad hranicí 33,3 a signalizuje tak, že v průměru každé třetí manželství skončí rozvodem.

Rozvody a rozvodovost v České republice v letech 1980-1990

Rok	Rozvody			
	absolutně	na 1000 obyvatel	na 100 sňatků	na 1000 vdaných žen ve věku 15-49 let
1980	27 218	2,64	34,7	15,3
1981	27 608	2,68	35,6	15,9
1982	27 821	2,70	36,1	16,0
1983	29 319	2,84	36,5	16,9
1984	30 514	2,95	37,3	17,6
1985	30 489	2,95	37,8	17,6
1986	29 560	2,86	36,2	17,0
1987	31 036	3,00	37,0	17,8
1988	30 652	2,96	37,6	17,5
1989	31 376	3,03	38,6	18,0
1990	32 055	3,09	35,2	18,3

Pramen: údaje demografické statistiky

Rozvody jsou především záležitostí mladých manželů v prvních letech po manželství. Trvale nejvyšší rozvodovost je u žen ve věku 20-24 let (u mužů ve věku 25-29), poněkud nižší u žen 25-29 letých, s přibývajícím věkem klesá. Rozvodovost nejmladších manželství - do 4 let po sňatku - je v České republice jedna z nejvyšších v Evropě, zatímco po 15 nebo 20 letech manželství je v porovnání se západní Evropou poměrně nízká.

Do roku 1979 podíl rozváděných manželství s nezletilými dětmi nepřekročil nikdy 70 % a to ani v polovině sedmdesátých let, v období extrémně vysoké porodnosti. Od roku 1980 je však každoročně nad touto hranicí.

Vzrůstající rozvodovost se projevuje i v růstu absolutního počtu a podílu rozvedených osob v obyvatelstvu. Maxima dosahuje podíl rozvedených ve věku kolem 40 let. U starších osob je podíl rozvedených menší.

Podíl rozvedených osob v České republice podle výsledků sčítání lidu 1980 a 1991 v %

Věková skupina	Muži		Ženy	
	1980	1991	1980	1991
Podíl rozvedených osob z počtu obyvatel starších 15 let celkem	3,3	4,8	4,5	6,2
z toho věková skupina				
20 - 24 let	1,0	1,3	2,6	3,2
25 - 29	3,6	4,4	5,3	7,0
30 - 34	5,5	7,2	7,0	9,6
35 - 39	6,5	9,5	8,4	11,7
40 - 44	6,8	10,7	8,5	12,7
45 - 49	6,7	10,6	8,6	12,3

Charakteristickým znakem rozvodovosti v České republice je její značná a přitom stabilní územní diferenciacce. Zcela pravidelně je nejvyšší rozvodovost v Severočeském kraji, dále v Praze a v Západočeském kraji. Ve výši rozvodovosti dominuje Podkrušnohoří - od Sokolova po Děčín. Korelace rozvodovosti s ostatními prvky sociální mobility je zřejmá.

●**NAROZENÍ:** Osmdesátá léta byla pro Českou republiku obdobím klesající porodnosti. Po mírném oživení v roce 1990 klesání porodnosti pokračovalo i na začátku devadesátých let.

Pokles porodnosti v osmdesátých letech spočíval především v úbytku dětí narozených v manželství jako druhé nebo další v pořadí. Klesl-li celkový počet živě narozených dětí v manželství od roku 1980 do roku 1990 o 17,9 %, dětí, narozených jako první v pořadí ubylo 7,2 %, druhých dětí o 23,0 %, třetích o 33,4 %.

Narození a porodnost v České republice v letech 1980-1990

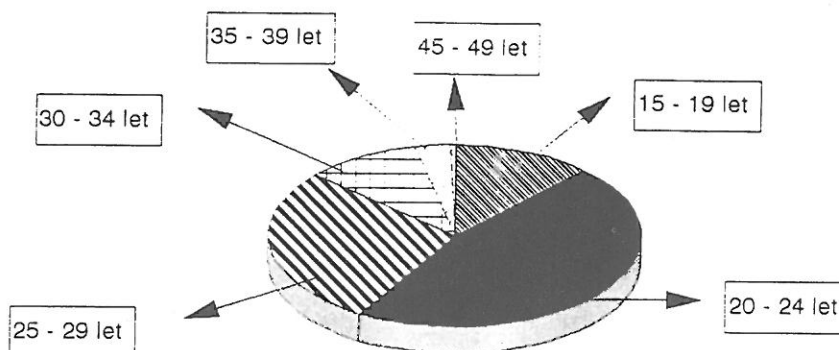
Rok	Živě narození		
	absolutně	na 1000 obyvatel	na 1000 žen ve věku 15-49 let
1980	153 801	14,9	63,2
1981	144 438	14,0	59,4
1982	141 738	13,7	58,3
1983	137 431	13,3	56,4
1984	136 941	13,3	56,0
1985	135 881	13,1	55,2
1986	133 356	12,9	53,8
1987	130 921	12,7	52,3
1988	132 667	12,8	52,4
1989	128 356	12,4	50,1
1990	130 564	12,6	50,3

Pramen: údaje demografické statistiky

S celkovým úbytkem narozených dětí v průběhu osmdesátých let kontrastuje přírůstek dětí narozených mimo manželství, akcelerující na konci desetiletí. Z 5,3 % v roce 1980 se podíl živě narozených dětí mimo manželství zvýšil na 8,6 % v roce 1990 (11 177 dětí). I přes vzrůstající podíl mimomanželsky narozených dětí zůstává mimomanželská plodnost v České republice hluboko pod evropským průměrem. (Např. v Norsku, Francii, Velké Británii se podíl dětí narozených mimo manželství pohybuje mezi 30 a 40 %, ve Švédsku a Dánsku mezi 40 a 50 %, na Islandu je více než padesátiprocentní.

Nejobvyklejším věkem ženy při narození dítěte je v České republice trvale věkový interval 20-24 let. V tom se charakter realizované plodnosti v České republice pronikavě liší od situace v západní Evropě, kde plodnost žen vrcholí v intervalu 25-29 let a je proti České republice mnohem vyšší u žen ve věku mezi 30 a 34 lety. Naproti tomu má Česká republika na rozdíl od západní Evropy trvale vysokou plodnost nejmladších žen - ve věku mezi 15 a 19 lety.

Plodnost žen v ČR v roce 1990 podle věkových skupin

Plodnost žen podle věkových skupin v České republice v letech 1980-1990

Rok	Počet dětí narozených za příslušný rok 1000 ženám věkové skupiny							
	celkem	15-19 let	20-24 let	25-29 let	30-34 let	35-39 let	40-44 let	45-49 let
1980	63,2	53,1	196,2	108,0	41,8	13,0	2,2	0,1
1981	59,4	50,9	190,0	103,3	39,6	12,9	2,4	0,1
1982	58,3	52,9	191,0	102,8	38,9	12,6	2,0	0,1
1983	56,4	55,5	186,4	100,3	37,5	11,8	1,9	0,1
1984	56,0	55,5	187,9	99,9	37,3	11,1	1,8	0,1
1985	55,2	53,3	186,5	100,5	37,4	10,9	1,6	0,1
1986	53,8	50,6	182,3	100,8	37,4	11,1	1,7	0,1
1987	52,3	48,8	177,9	102,1	36,5	11,2	1,8	0,1
1988	52,4	48,4	178,4	105,8	38,7	11,1	1,7	0,0
1989	50,1	44,9	172,9	103,9	36,6	11,2	1,6	0,1
1990	50,3	44,7	174,3	105,2	37,4	11,2	1,6	0,1

Pramen: údaje demografické statistiky

Syntetické ukazatele úhrnné plodnosti a reprodukčních měr klesly v průběhu osmdesátých let pod hladinu, umožňující perspektivní prostou reprodukci obyvatelstva. Úhrnná plodnost (počet živě narozených dětí, které by se v průměru narodily jedné ženě za její reprodukční období, pokud by byla zachována plodnost daného roku) již v roce 1980 byla pod úrovní 2,1 - považovanou za hranici pro zachování reprodukce.

Odvozené míry - hrubá míra reprodukce (počet dívek, které by se ženě za její reprodukční období narodily) a čistá míra reprodukce (kolik dívek by se dožilo věku své matky v době svého narození), jsou od začátku dekády nižší než 1,0 a signalizují, že příští generace žen-matek bude méně početná než generace současná.

Úhrnná plodnost a reprodukční míry v České republice v letech 1980-1990

Rok	Úhrnná plodnost	Hrubá míra reprodukce	Čistá míra reprodukce
1980	2,097	1,018	0,980
1981	2,017	0,972	0,951
1982	2,009	0,976	0,956
1983	1,970	0,955	0,936
1984	1,973	0,958	0,940
1985	1,963	0,951	0,932
1986	1,936	0,941	0,925
1987	1,910	0,928	0,912
1988	1,941	0,948	0,932
1989	1,875	0,915	0,900
1990	1,893	0,922	0,909

Pramen: údaje demografické statistiky

Sčítání lidu k 3. březnu 1991 zjistilo v České republice 4 246 tisíc žen ve věku 15 let a vyšším. Těmto ženám se během jejich dosavadního života živě narodilo 7 078 tisíc dětí, tj. v průměru 1,69 na 1 ženu.

Ženy ve věku 15 a více let podle počtu živě narozených dětí k 3.3.1991

Počet živě narozených dětí	Počet žen ve věku 15 a více let	
	absolutně	podíl v %
bez dětí	855 448	20,5
1 dítě	815 041	19,5
2 děti	1 679 823	40,1
3 děti	588 886	14,1
4 děti	152 305	3,6
5 dětí	50 317	1,2
6 dětí	20 095	0,5
7 dětí	9 032	0,2
8 dětí	4 560	0,1
9 dětí	2 441	0,1
10 a více dětí	3 019	0,1
nezjištěno	64 926	x
Celkem	4 245 893	100,0

Největší podíl mezi ženami v plodném věku a zejména mezi ženami, které již svou plodnost ukončily tvoří matky dvou dětí. Pro populační chování je v České republice již dlouhodobě charakteristický model dvou dětí v rodině, tj. dvou živě narozených dětí za reprodukční věkové období ženy. Podrobné údaje o plodnosti žen, které přineslo sčítání 1991 jsou obsahem dvou samostatných publikací a základní z nich jsou uvedeny v části II. tohoto pramenného díla.

●**POTRATY:** Vysoký počet registrovaných potratů s převažujícím podílem umělých přerušení těhotenství je v České republice dlouhodobým nepříznivým jevem a je zřejmé, že ve své antinatalitní roli umělá přerušení pouze nahrazují nedostatečně rozšířenou moderní antikoncepci.

Potraty v České republice v letech 1980-1990

Rok	Potraty celkem	z toho interrupce	Potraty na 100 celkem narozených
1980	86 503	68 930	55,9
1981	89 373	71 574	61,6
1982	91 531	74 531	64,2
1983	92 033	75 037	66,6
1984	96 638	79 534	70,2
1985	99 357	83 042	72,8
1986	99 452	83 564	74,3
1987	124 604	107 717	94,8
1988	126 016	110 394	94,6
1989	124 665	109 816	96,7
1990	124 148	109 361	94,7

Pramen: podklady Ústavu zdravotnických informací a statistiky

Přijetí zákona ČNR č.66/1986 Sb. s účinností od roku 1987 bylo kvalitativním zvratem, okamžitě se odrazivším ve vzestupu počtu umělých přerušení. Na rozdíl od let před přijetím zákona se však počet interrupcí stabilizoval se zřejmou tendencí k poklesu. Je nesporné, že s předpokládaným rozvojem antikoncepce bude počet interrupcí klesat, jak potvrzují zkušenosti západoevropských zemí.

Ve druhé polovině osmdesátých let se relativně rychlým tempem zvyšoval podíl miniinterrupcí na celkovém počtu umělých přerušení těhotenství. Tímto způsobem bylo v roce 1990 v České republice realizováno 80 % interrupcí.

● **ZEMŘELÍ:** Absolutní počet zemřelých a hrubá míra úmrtnosti v osmdesátých letech v podstatě stagnovaly, ve druhé polovině dekády s tendencí k poklesu. Tím se vývoj úmrtnosti poněkud odlišil od dlouhodobého trendu, vyznačujícího se - vlivem populačního stárnutí - růstem počtu zemřelých a hrubé míry úmrtnosti.

Zemřelí a hrubá míra úmrtnosti v České republice v letech 1980 - 1990

Rok	Počet zemřelých absolutně			Zemřelí na 1000 obyvatel		
	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy
1980	135 537	68 791	66 746	13,1	13,7	12,6
1981	130 407	66 526	63 681	12,7	13,3	12,0
1982	130 765	66 419	64 346	12,7	13,3	12,1
1983	134 474	67 937	66 537	13,0	13,6	12,5
1984	132 188	66 752	65 436	12,8	13,3	12,3
1985	131 641	66 589	65 052	12,7	13,3	12,2
1986	132 585	66 755	65 830	12,8	13,3	12,4
1987	127 244	64 404	62 840	12,3	12,8	11,8
1988	125 694	63 688	62 006	12,1	12,7	11,6
1989	127 747	64 396	63 351	12,3	12,8	11,9
1990	129 166	66 468	62 698	12,6	13,2	11,8

Pramen: údaje demografické statistiky

Roky 1987-1990 byly pro Českou republiku obdobím s nejnižší úmrtností od šedesátých let, u žen s absolutně nejnižší úmrtností vůbec. Pozoruhodné je, že u mužů ve věku od 40 do 54 let byla kolem roku 1990 zaznamenána nejvyšší úmrtnost po roce 1950, u žen ve stejném věku je kolem roku 1990 úmrtnost nejnižší, podstatně nižší než v padesátých letech.

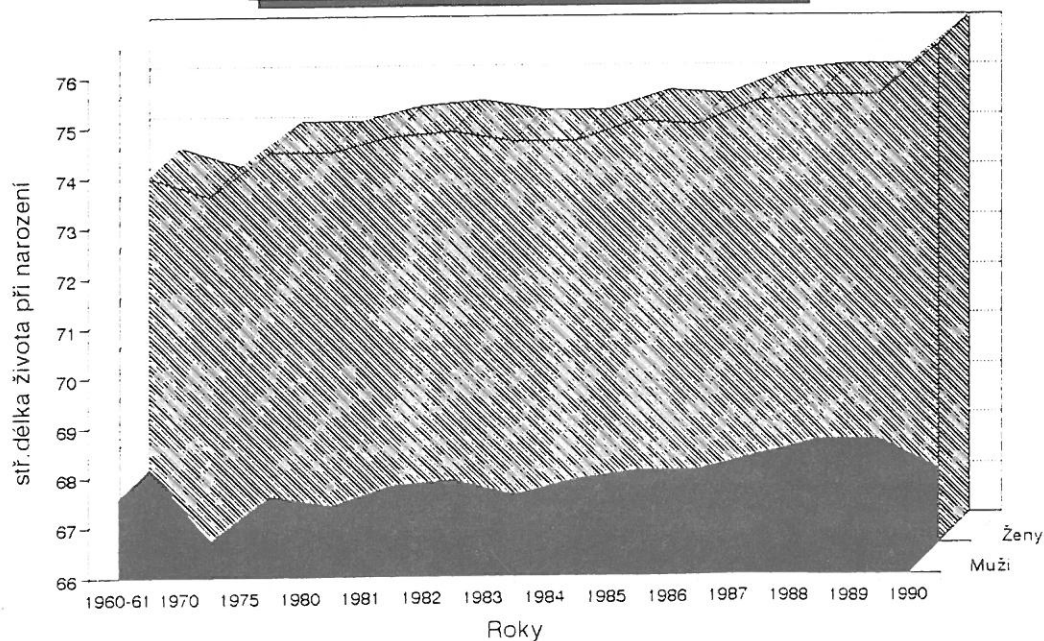
Muži a ženy se značně odlišují i vývojem úmrtnosti u šedesátiletých a starších osob: ženy v tomto věku měly kolem roku 1990 výrazně nejnižší úmrtnost, jaká kdy byla zjištěna, u mužů je úmrtnost ve vyšším věku sice nižší než v sedmdesátých letech, stále však vyšší než kolem roku 1965. Rozdílný vývoj úmrtnosti mužů a žen ve vyšších věkových skupinách je patrný z porovnání situace v roce 1964 (který byl až dosud v ČR rokem s absolutně nejnižší úmrtností) a rokem 1990.

Zemřelí v České republice v roce 1964 a v roce 1991 na 1000 obyvatel vybraných věkových skupin

Věková skupina	Muži		Ženy	
	1964	1991	1964	1991
40-44	3,7	4,2	2,1	1,8
45-49	5,4	7,4	3,1	3,0
50-54	9,1	11,4	5,2	4,5
55-59	16,8	18,6	8,3	7,6
60-64	28,8	29,0	13,9	12,2
65-69	46,0	45,2	24,2	21,5
70-74	69,5	64,6	43,2	35,8
75-79	103,0	103,9	74,8	64,5
80-84	158,9	157,4	128,0	122,0
85+	246,3	252,8	216,0	213,6

Pramen: údaje demografické statistiky

Střední délka života v ČR
v letech 1961 - 1990

Rozdílnému vývoji úmrtnosti mužů a žen odpovídá vývoj syntetického ukazatele - střední délky života. Střední délka života při narození je u mužů v roce 1990 na úrovni začátku šedesátých let, u žen je při narození střední délka života v roce 1990 téměř o tři roky delší než před třiceti lety. U střední délky života, očekávané při dožití 40 let, je rozdíl ještě patrnější. Muži, kteří se dožili čtyřiceti let v roce 1990 mají perspektivu, že je čeká méně let dalšího života než muže v roce 1960, zatímco u čtyřicetiletých žen je střední délka dalšího života v roce 1990 o 1,6 roku delší než v roce 1960 a nejdelší v celé dosavadní historii.

Střední délka života v České republice v letech 1961-1990

Rok	Střední délka života při narození		Střední délka (dalšího) života při dožití 40 let	
	muži	ženy	muži	ženy
1960-61	67,6	73,4	31,6	36,0
1970	66,1	73,0	30,1	35,6
1975	67,0	73,9	30,6	36,3
1980	66,8	73,9	30,0	35,9
1981	67,2	74,3	30,3	36,2
1982	67,3	74,4	30,3	36,3
1983	67,0	74,3	30,0	36,1
1984	67,3	74,2	30,2	36,0
1985	67,5	74,7	30,2	36,4
1986	67,5	74,6	30,2	36,3
1987	67,8	75,1	30,5	36,8
1988	68,1	75,3	30,6	36,9
1989	68,1	75,4	30,6	36,9
1990	67,5	76,0	30,2	37,6

Pramen: údaje demografické statistiky

V mezinárodním porovnání se jeví střední délka života obyvatel České republiky, zejména mužů, jako velmi krátká. Střední délka života mužů při narození je v Evropě ve srovnání s Českou republikou kratší pouze v Maďarsku, Polsku, Rumunsku, Chorvatsku,

Sčítání lidu, domů a bytů

Bělorusku, Estonsku, Litvě, Moldavsku a v Rusku (nejkratší v Rusku - 63,8 let). S výjimkou postkomunistických zemí všechny země v Evropě dosáhly u mužů střední délku života 70 let nebo ji překročily (maximum ve Švédsku - 74,9 let) a u žen již v několika zemích byla překročena hranice 80 let (maximum ve Francii - 80,9 let). Přitom v šedesátých letech střední délka života mužů i žen v České republice převyšovala evropský průměr, byla např. delší než v SRN.

Mezi příčinami úmrtí jsou zdaleka nejrozšířenější choroby oběhového ústrojí, které způsobují více než polovinu všech úmrtí, na druhém místě jsou novotvary. Na třetí místo mezi příčinami úmrtí se dostaly vnější vlivy - poranění a otravy. Ostatní příčiny smrti způsobují jen o něco více než desetinu všech úmrtí. Např. úmrtí na infekční choroby - kdysi velmi rozšířená - od roku 1985 v České republice představují jen 0,3 % všech úmrtí.

Kojenecká a novorozenecká úmrtnost klesly v osmdesátých letech v České republice na dosavadní dlouhodobé minimum.

Kojenecká, novorozenecká a ponorozenecká úmrtnost v České republice v letech 1980-1990

Rok	Zemřelí kojenci ve věku		
	do 1 roku	0-27 dnů	28 dnů - 1 rok
	na 1000 živě narozených		
1980	16,9	11,3	5,6
1981	15,4	11,1	4,3
1982	15,0	10,3	4,7
1983	14,5	10,0	4,5
1984	14,1	10,0	4,1
1985	12,5	8,6	3,9
1986	12,3	8,4	3,9
1987	12,0	8,4	3,6
1988	11,2	7,6	3,6
1989	10,0	6,9	3,1
1990	10,8	7,7	3,1

Pramen: údaje demografické statistiky

●**STĚHOVÁNÍ:** Pro Českou republiku je charakteristický poměrně intenzivní migrační pohyb na krátké vzdálenosti - uvnitř obcí, z obce do obce uvnitř okresu, uvnitř kraje. Tato migrace významně ovlivňuje počet a strukturu obyvatel v jednotlivých obcích a vyšších územních celcích. Migrace na velké vzdálenosti a zejména přes hranice České republiky je však málo intenzivní. Zejména migrační výměna obyvatelstva s cizinou, typická pro současnou integrující západní Evropu, byla až dosud pro Českou republiku téměř zanedbatelná.

Podle oficiální statistické bilance měla Česká republika vedle přirozeného přírůstku i **trvalý přírůstek stěhováním**. Udávaný počet přistěhovalých do České republiky byl každoročně vyšší než počet vystěhovalých. Rozhodovalo o tom stěhování se Slovenskem: vůči Slovensku bylo v rámci československé federace migrační saldo České republiky vždy ziskové, i když v osmdesátých letech se roční migrační zisk ze Slovenska snížil a pohyboval se jen mezi 2-4 tisíci osob. Migrační přírůstek ze Slovenska převyšoval ztrátu, kterou Česká republika každoročně zaznamenávala při stěhování s cizinou. Avšak u vystěhování do ciziny byly do roku 1989 statisticky sledovány pouze případy tzv. legálního stěhování na vystěhovalecké pasy. Rozhodující část faktického stěhování obyvatel České republiky do zahraničí před rokem 1990 tvořila tzv. "ilegální emigrace", která nebyla do statistických bilancí obyvatelstva zahrnována (vyčíslení rozdílů mezi demografickými bilancemi a stavem obyvatelstva zjištěným sčítáním lidu je uvedeno na str. 353 této publikace).

Mezinárodní migrace však pro populační vývoj České republiky neměla zásadní význam. Pouze v mimořádných historických situacích - v letech 1968 a 1969, předtím v roce 1948 - byla emigrace masová. V osmdesátých letech se průměrný roční počet "ilegálních" emigrantů pohyboval kolem 4 tisíc ročně a to samo o sobě populační vývoj výrazně neovlivňovalo. Ještě daleko menší význam měla imigrace ze zahraničí, u které šlo o ojedinělé případy.

Specifickou roli zaujímal stěhování se Slovenskem, dosud v rámci společného federálního státu. Po celá osmdesátá léta bylo téměř konstantní, mírné oživení v obou směrech nastalo až v roce 1990. Mezi přistěhovalými i vystěhovalými převažovali muži s výrazným zastoupením mladších věkových skupin, zejména skupiny 20-24 let.

V porovnání s jinými evropskými zeměmi byl obrat zahraničního stěhování

Sčítání lidu, domů a bytů

Československa a České republiky nepatrný. Vystěhování do zahraničí bylo možné jen na základě vystěhovaleckého pasu, udíleného pouze výjimečně po splnění náročných podmínek. Pro stěhování ze zahraničí nebylo Československo atraktivní. Mezi vystěhovanými do zahraničí i přistěhovanými ze zahraničí převažovaly ženy, následující svého manželského partnera.

Stěhování mezi Českou republikou, Slovenskou republikou a zahraničím v letech 1980-1990

Rok	Přistěhovalí do ČR			Vystěhovalí z ČR			Migrační přírůstek (úbytek) ČR	
	ze zahraničí	ze SR	celkem	do zahraničí	do SR	celkem	zahraničí	SR
1980	1 336	10 065	11 401	2 612	6 933	9 545	-1 276	3 132
1981	908	9 943	10 851	3 068	6 066	9 134	-2 160	3 877
1982	1 176	9 900	11 076	3 053	6 275	9 328	-1 877	3 625
1983	1 150	9 595	11 745	2 771	5 591	8 362	-1 621	4 004
1984	1 089	9 610	10 699	2 447	5 631	8 078	-1 358	3 979
1985	988	8 930	9 918	1 970	5 753	7 723	-982	3 177
1986	806	9 906	10 712	1 871	5 828	7 699	-1 065	4 078
1987	887	9 047	9 934	1 664	5 549	7 213	-777	3 498
1988	852	9 132	9 984	1 672	5 768	7 440	-820	3 364
1989	729	8 671	9 400	2 015	5 926	7 941	-1 286	2 745
1990	2 338	10 073	12 411	4 113	7 674	11 787	-1 775	2 399

Pramen: údaje demografické statistiky

● **PŘÍRŮSTEK OBYVATEL:** Dále uvedené údaje, vycházející ze statistické bilance mezi vystěhované nezahrnují tzv. ilegální emigranty - "osoby, které opustily Československo a zdržují se v cizině bez souhlasu čs. úřadů". Skutečné migrační saldo České republiky bylo tedy v osmdesátých letech každoročně ztrátové. **Přirozený přírůstek** obyvatelstva byl v osmdesátých letech nízký; již v roce 1980 byl nejnižší od roku 1945 a v dalších letech se

ještě snižoval. Přitom i tento z dlouhodobého hlediska nepatrný přirozený přírůstek byl většinou podstatně vyšší než publikovaný přírůstek migrací. Přirozený přírůstek přes svou malou a postupně klesající váhu zůstal rozhodujícím - a vlastně jediným - zdrojem celkového přírůstku obyvatelstva České republiky v osmdesátých letech.

Struktura populačního přírůstku České republiky v letech 1980-1990

Rok	Přirozený přírůstek	Migrační přírůstek	Celkový přírůstek
1980	18 264	1 856	20 120
1981	14 031	1 717	15 748
1982	10 973	1 748	12 721
1983	2 957	2 383	5 340
1984	4 753	2 621	7 374
1985	4 240	2 195	6 435
1986	771	3 013	3 784
1987	3 677	2 721	6 398
1988	6 973	2 544	9 517
1989	609	1 459	2 068
1990	1 398	624	2 022

Pramen: údaje demografické statistiky

Podle prognózy bude v nejbližší budoucnosti počet obyvatel České republiky ještě velmi mírně stoupat s vyvrcholením v roce 2005, kdy se přiblíží 10,5 milionu. Pak však bude následovat rychlý pokles. V letech 2012-2013 by počet obyvatel České republiky - pokud by byl odkázán na přirozenou měnu - klesl pod současnou úroveň, v roce 2022 by klesl pod deset milionů. S tím by byla spojena radikální proměna věkové struktury. Podíl dětí by se do roku 2000 snížil na 18 % a v roce 2020 na necelých 16 % procent. Naproti tomu podíl osob ve věku 60 let a starších vzroste na více než 20 % v roce 2008 a 23 % v roce 2020. Je pravděpodobné, že daleko více než dosud bude populační situace České republiky určována mezinárodní migrací. Česká republika se podle všech předpokladů stane nejen tranzitní, ale i cílovou zemí pro migranty z východu a jihovýchodu Evropy a zřejmě i z Asie. Čím více bude imigrantů, tím více se bude počet a struktura obyvatelstva v roce 2000 nebo 2020 odlišovat od uvedených dat, plynoucích z prognózy na základě přirozené měny.